

FELOSZTOTT ORSZÁG, MEGOSZTOTT VÁROS(KÉP): AZ ÉSZAK-ÍRORSZÁGI KONFLIKTUS DIMENZIÓI ÉS REPREZENTÁCIÓJA A BELFASTI FALFESTMÉNYEKEN

LABÁTH ÁDÁM

DIVIDED COUNTRY, CONTESTED CITY(SCAPE): THE DIMENSIONS
OF THE NORTHERN IRELAND CONFLICT
AND ITS REPRESENTATION ON THE BELFAST POLITICAL MURALS

Abstract

The quarter-century following the Good Friday Agreement (GFA) is considered a true success story in Northern Ireland. The decades of terror came to an end. However, Northern Ireland, as its capital, Belfast, still remains divided by the unionism and nationalism. In the study, I attempt to provide a comprehensive overview of the Northern Ireland conflict through urban geopolitics. The main goal of the study is to draw attention to the complex dimensions of the Northern Ireland conflict by the examine of the historical background, the complexity of the conflict-related identities and the urban representation of the conflict. Finally, the study displays the urban representation of the conflict and the spatial constructing of the opposing sides by the political murals of Belfast. The tradition of political murals is as old as the Northern Ireland conflict itself, and through these street artworks, we can understand the history of the conflict, its escalation and reconciliation, as well as the identities of the opposing sides, the Irish nationalists and the British unionists. These murals are storytellers, whose narrate the history of the Northern Ireland conflict, and actively form the space of Belfast city.

Keywords: Urban geopolitics, Northern Ireland conflict, Belfast, Political murals

Bevezetés

A terror évtizedeivel járó észak-írországi konfliktust keveseknek kell bemutatni, de annak mélységével, és komplexitásával mégis sokszor nem vagyunk tisztában. Pedig Észak-Írország gyakran került be a hírekbe az elmúlt években is, ami újra és újra rávilágított a helyi közösségeket megosztó törésvonalakra. A változó demográfiai struktúra, a parlamenti választások eredményeiben tükröződő politikai elmozdulások, és a Brexit elhúzódó drámája, valamint a megállapodások folyamatos módosításai is jelzik: Észak-Írországban a már több, mint 25 éves nagypénteki egyezményen ugyan az angol szakirodalomban csak „Troubles”, azaz „Bajokként” emlegetett konfliktusos időszak véget ért, de a két közösség közötti feszültség és konfliktus nem oldódott fel. Az észak-írországi konfliktus kezdetének meghatározása nehezebb feladat, legtöbbször az 1960-as évek írói polgárjogi mozgalmához kötik. Azonban az elemzés során használt értelmezésem szerint az észak-írországi konfliktus már 1921-től elkezdődött a sziget kettéosztásával. A „Balhék” csupán ennek a konfliktusnak az eszkalációja volt.

Jelen kutatás célja, hogy a belfasti szimbolikus tereken és az ott található politikai falfestményeken keresztül mutassa be az észak-írországi konfliktus komplex hátterét, gazdagítsa az Észak-Írországgal, és a szimbolikus térrel kapcsolatos hazai szakirodalmak sorát. Fontosnak tartom azért is, mert az észak-írországi konfliktus ma sem ért véget. A szegregáció, a közösségek közötti konfliktus, a szektárius politika, és az olykor erőszakos cselekmények is a hétköznapiak részét jelentik, ahogy az egyesült Írország kérdése is a napi politikai témák között szerepel Észak-Írországban és az Ír Köztársaságban is.

Továbbá a konfliktus történetét megismerve könnyen ráismerhetünk a köztes-európai etnonacionalista konfliktusokra is. Észak-Írország esete hozzájárulhat saját térségünk folyamatainak megértéshez, ahogy a kelet-európai konfliktusok kapcsán szerzett tapasztalatokkal magunk is részt vehetünk az Észak-Írországról folyó diskurzusban. ANDERSON, B. (2006) is kiemeli, hogy a nacionalizmus kora még nem ért véget. Ebben pedig nem különbözik Európa nyugati és keleti fele sem.

Vizsgálati módszerek

A tanulmány az észak-írországi konfliktus dimenzióit vizsgálja tágabb kontextusban. A XII. századig visszanyúló angol-ír konfliktustól és a brit gyarmatosító törekvésektől indulva, az így kialakult komplex etnovallási téren át, eljutva a konfliktus városi reprezentációjáig Belfast példáján. A vizsgálat első sorban a meglévő gazdag szakirodalomra támaszkodik. ROKEM, J. (2016) kiemeli, hogy a megosztott városok nyugati akadémiai vizsgálata gyakran hiányosságokkal történik, vagyis a konfliktus történelmi, politikai és vallási kereteinek értelmezése nélkül koncentrálnak az etnonacionalista erőszakra. Ezen okból veszem én is alapul BOTTLIK Zs. (2017) által felvázolt szerkezetet, mely szerint Mostar megosztottságát három szinten is vizsgálta. Makroszinten határozta meg azokat a tényezőket, melyek befolyásolják a csoportöntudat fejlődését történelmi keretek között. Ezen a szinten Belfast esetében a gyarmati birodalmak felbomlását, a kolonializmus hatását és az angol-ír konfliktust kell megvizsgálnunk. Mezoszintnek feleltette meg Bosznia-Hercegovina etnikai szerkezetét, és annak változását. Emellett mi sem mehetünk el, hiszen a konfliktust alapjaiban határozza meg Észak-Írország politikai, vallási és nemzeti identitásainak szerkezete. Végül pedig kitér a mikroszintre is, azaz a városi tér és a szimbolikus tér vizsgálatára is. A belfasti városi és szimbolikus tér elemzése jó lehetőséget ad számunkra arra, hogy a konfliktust teljes egészében tudjuk bemutatni, ugyanis képes rávilágítani olyan részletekre is, melyeket a statisztikai adatok rejtve hagynak. A falfestményeken keresztül a helyi közösségek identitását ismerhetjük meg, nézőpontjukból láthatjuk azt a konfliktust, ami a mai napig megosztja Észak-Írországot. A kutatás a hangsúlyt nem a festmények részletes elemzésére fekteti a hangsúlyt, hanem sokkal inkább a kontextusra, melyben ezek a városi teret formáló alkotások megszülettek. Meglátásom szerint, ezzel a megközelítéssel érzékenyebbé tehetjük a lokalitásra az olyan elemzéseket is, melyek alapvetően egy komplex geopolitikai jelenségről kívánnak összképet adni.

Szimbolikus tér és a városi geopolitika

A vizsgálat elméleti alapjait a városi geopolitika (urban geopolitics) adja, ami a városföldrajz és politikai földrajz kapcsolatára alapoz. SHTERN, M. – YACOBI, H. (2018) kiemeli, hogy ez a kombináció arra épít, hogy a geopolitika remek elméleti keretet biztosít a tértermelés, a politika és a városi hétköznapi élet vizsgálatára. A szerzőpáros a városi geopolitikát prizmához hasonlítja, melyen keresztül vizsgálhatjuk a neoliberalizmust, az etnonacionalizmust, és a nemzetközi migrációt. Szerintük a világ népességének többsége városi környezetben él, vagyis a városi tereken keresztül nyomon követhetők globális jelentőségű folyamatok is.

A városi geopolitika nézetrendszerére nagy hatást gyakorolt az a fordulat, ami geopolitikában és a politikai földrajzban is végbement. MOISIO, S. (2015) kulturális, nyelv-

vészeti és konstruktivista fordulatként jellemzi, és ennek részeként alakult ki a kritikai geopolitika is az 1980-as, korai 90-es években. Az új konstruktivista megközelítés újjá szervezte a földrajzi diskurzust, valamint a nagy elméletek univerzális kritikája segített újra felfedezni a hely, regionális identitás, kultúra és lokalitás koncepcióját (REUBER, P. 2000). A kritikai geopolitika is amellel érvel, hogy a világpolitika helyei a reprezentációk és gyakorlatok által teremtettek (MOISIO, S. 2015). A hely és identitás politikai földrajzi elemzése erősen kötődik más kutatási területekhez, melyek fókuszában azon kérdés áll, miszerint a társadalom miképpen használja az építészeti kódokat, szimbólumokat a politikai hatalom és identitás reprezentálására (REUBER, P. 2000).

Jelen vizsgálat alapját is ez a gondolat adja, hiszen a belfasti városi képet meghatározó falfestmények rendeltetése az észak-írországi konfliktus egymással szembenálló feleinek identitásának, céljainak és a városrész fölött gyakorolt hatalmuk reprezentálása. Belfast esetében is érvényesül Lefebvre gondolata, miszerint a tér termelési eszköz, a kontroll és a hatalom eszközének tekinthető (TÍMÁR J. – NAGY E. 2019). JÓVÉR, V. (2020) is kiemeli, hogy a kritikai geográfusok szerint a tér a hatalomgyártás kulcsfontosságú eszköze, ami lehetőséget ad arra, hogy a társadalmi csoportok véleményét nyilvánítsanak a fennálló rendszerrel szemben. ERŐSS Á. – KOVÁLY K. (2018) szerint a köztér felfogható arénaként, ami alanya és tárgya is a legkülönbözőbb egyéni, csoport és hatalmi szereplők, ideológiák reprezentációjának. Szimbolikus eszközként foghatók fel a köztérben való láthatóság, illetve a köztér egyes elemeinek megjelölése, saját képre formálása.

Ezt a folyamatot követhetjük nyomon Belfast városában is, ahol a többségében protestáns brit unionista és a többségében katolikus ír nacionalista közösségek szembenállása osztja meg a várost, és egész Észak-Írországot is. Ez a törésvonal a mai napig meghatározza az észak-írországi társadalom minden szintjét, minden dimenzióját és minden terét is. Ugyan a terror eltűnt az utcákról, de a két közösség közötti feszültség tapintható, olykor erőszakos cselekmények formájában is. A konfliktus alakulása nyomon követhető a belfasti városi térben is, ahol a két közösség a szimbolikus térhasználaton keresztül igyekszik kifejezni nézetrendszerét, és reprezentálni befolyását a városi tér felett.

Ebben pedig a legfontosabb eszközük a szimbolikus formák és szimbolikus funkciók, melyeket A. GERGELY A. (2015) szerint a közvélemény egyezményes jelekként értelmeznek, és leggyakrabban ezek hordozzák a társadalmi térképzeteket. A falfestmények – különösképpen az olyan politikai töltetűek, mint a belfasti alkotások – részei annak a szimbolikus térnek, mely ERŐSS Á. – KOVÁLY K. (2018) értelmezése szerint nem csak a köztérnevek, szobrok és emlékművek hálójából áll, de része mindazon politikák, cselekvések, rítusok, melyek a térben nyilvánulnak meg.

A belfasti szimbolikus tér jelene és múltja súlyos megosztottságról tanúskodik, emiatt érdemes a megosztott városok (contested/divided cities) fogalmát is beemlíteni, ami gyakran vizsgált kérdés a városi geopolitika alterületén belül. ELFVERSSON, E. et al. (2023) szerint a megosztott városok társadalmi-gazdasági rendje az aktorok által megosztott, akik erőszakot és elnyomást alkalmaznak az uralkodó hatalmi, politikai, társadalmi és gazdasági kontroll megtartásáért vagy megszerzéséért. Az ilyen városok gyakran szenvednek a sikertelen újjáépítéstől és visszaintegrálástól, valamint a politikai berögződésektől. Ezzel potenciálisan teremtve egy robbanékony status quo-t, amiben ott a kockázat, hogy a várost erőszakspirál nyeli el.

Ugyan a Belfast utcáiról eltűnt a terror, de egy-egy atrocitás formájában az erőszak nem, és a korábbi struktúra elemeiből is számos fennmaradt, ami mai napig hátrányt jelent a város számára. Véleményem szerint emiatt Belfast városára továbbra is illik a megosztott város fogalma, ahogy ROKEM, J. (2016) is említi Belfastot a felsorolásában. Belfast a globális dél és a posztsovjét térség megosztott városaival kerülhet egy kategóriába.

Több, mint 800 év konfliktus

Több, mint 800 év konfliktusát nehéz úgy összefoglalni, hogy lényegi részek ne maradjanak ki, erre mégis kísérletet teszek azon pontok felsorolásával, melyek új dimenziót adtak az angol–ír szembenállásnak. Ezen évszázadok alatt a konfliktus kolonialista, etnonacionalista, vallási és társadalmi dimenziókat kapott, melyeket fontosabb eseményekhez köthetünk. McVEIGH, R. – ROLSTON, B. (2021) protoimperializmusnak nevezi a konfliktus kezdeti szakaszát (1155–1542), amit az angol–normann telepesek betelepítése és az Ír-sziget részleges megszállása, többi részének pedig függőségi viszonyba kerülése jellemezett. A gyarmatosító betelepítések következtében a sziget korábbi, dominánsan kelta etnikai térszerkezete fragmentáltá vált, és a konfliktust kiélezte az allochton angol–normann telepesek és az autochton helyi ír lakosság között.

A konfliktus vallási dimenzióját VIII. Henrik katolikus egyházzal történt szakítása hozta el. A katolikusok üldözése, a kolostorok kifosztása már Henrik idején elkezdődtek, Oliver Cromwell protestantizmus nevében elkövetett mészárlásával folytatódott 1649 és 1653 között (McVEIGH, R. – ROLSTON, B. 2021). A vallás az identitás szerves részévé vált, hiszen az ír nacionalizmus terjesztésében is fontos szerep jutott a katolikus papoknak (ANDERSON, B. 2006), és a britek súlyosan jogkorlátozó intézkedései (Penal Laws – büntető törvények) is a szabad vallásgyakorlást célozták (McVEIGH, R. – ROLSTON, B. 2021).

A szisztematikus angol és skót telepesek betelepítésével, a vallási üldöztetéssel és a földelkobzásokkal a sziget társadalmi struktúráját is megváltoztatták. A XVI. és XVII. századra teljesen felszámolták az ír arisztokráciát, és helyükre új brit elitet ültettek. Az új struktúrában pedig a szembenállás a társadalmi osztályok közötti harc dimenzióját kapta, hiszen a helyzet éles dichotómiát teremtett a felsőosztálybeli protestáns gyarmatosítók és a szegényebb, gyarmatosított katolikusok között (GOALWIN, G. 2013).

A konfliktus nacionalista dimenziója a francia forradalom idejére tehető ír nemzeti ébredéssel jelent meg. Szimbolikus évként az 1791-es esztendőt nevezhetjük meg, az Egyesült Írek Társaságának (Society of United Irishmen) alapítási évét, annak a szervezetét, amely már a nacionalizmus eszméjére alapozva követelt polgárjogokat az íreknek. A társaság fontos szerepet játszott az 1798. évi ír felkelésben is, amelyet a britek minden erőt bevetve levertek, és válaszul 1800-ban London törvényre emelte Nagy-Britannia és Írország unióját, azaz Írország bekebelezése teljessé vált (McVEIGH, R. – ROLSTON, B. 2021). A nacionalizmus magára a Brit birodalomra is hatott. Noha maguk az angol királyi család tagjai sem voltak angolok, de a birodalom államnyelvének az angol köznép által beszélt nyelvet tették meg. ANDERSON, B. (2006) ezt nevezi hivatali nacionalizmusnak.

A következő évszázad az írek számára az útkeresésről, a britek számára pedig az erre adott választról szólt. Élénk vita folyt az egyre inkább erősödő ír értelmiségen belül arról, hogy a birodalmon belül, vagy független államként képzelik el Írország jövőjét (McVEIGH, R. – ROLSTON, B. 2021). Sokan mások mellett a Sinn Féin párt alapítója, Arthur Griffith is hasonló státuszt kívánt Írország számára, mint amit Magyarország ért el a kiegyezést követően (GRIFFITH, A. 1904). Eközben a protestáns kisebbség az erősödő ír nacionalizmus miatt olyan mértékben nyomás alatt érezte magát, hogy a XX. század elejére leginkább ez a csoport támogatta Írország felosztását (EGEDY G. 2018).

A politikai útkeresésben kettő, az ír nemzeti tragédiák közé sorolt esemény is befolyásolta az irányokat. A „Nagy éhínség” (írül: An Gorta Mór) írek milliói számára hozott halált, vagy üzte el őket a szigetről 1845 és 1851 között. A britek az éhezés ellenére is folytatták a termények elkobzását, amivel aktívan hozzájárultak írek millióinak a szenvedéséhez és halálához (McVEIGH, R. – ROLSTON, B. 2021). A brit kormányzat viselkedése

pedig mindenki számára világossá tette, hogy a birodalmon belül nem érvényesíthetik az ír nemzet érdekeit. A cél az ír függetlenség kivívása lett, akár fegyveresen is. Ez pedig egyenesen vezetett a másik kulcseményhez, az 1916-os húsvéti felkeléshez. Ugyan a felkelést hamar vérbe fojtotta a brit hadsereg, de az ezt követő megtorlások csak új lendületet adtak a függetlenségi harcoknak. Az IRA (Irish Republican Army – Ír Köztársasági Hadsereg) a korábbiaktól eltérően gerilla taktikát alkalmazva küzdött az ír függetlenségi háborúban 1919 és 1921 között (CREMIN, M. R. 2015). Az írek sikeresen fárasztották ki a brit gyarmati rendszert, azonban teljes sikert nem tudtak elérni. A konfliktust lezáró egyezmény 1921-ben Írországot kettészakította a déli Ír Szabad Államra és Észak-Írországra (KEATING, M. 2021). Ezzel új fejezetet nyitva az angol-ír konfliktusban, ami már Észak-Írországra koncentrálódott. Az Észak-írországi konfliktus minden korábbi dimenziót magában hordozva az 1921-ben meghúzott határ kérdésében robbant ki.

Identitások harca

Ha a konfliktus története során egymásra rakódott dimenzióira alapozunk, akkor világossá válik, hogy a szembenálló felek egyetlen identitáselemmel nem jellemezhetők. Ugyan a felszínen vallási konfliktusnak tűnik, valójában sokkal inkább az Írországot és az Egyesült Királyságot elválasztó határ és az arról kialakult vita a legfőbb oka (GANIEL, G. – DIXON, P. 2018; GOALWIN, G. 2013). Ezt támasztja alá, hogy a két oldal nacionalista vagy unionista pártokba szerveződik. Az unionizmus és a nacionalizmus is több, mint politikai ideológia: kulturális gyökerekből táplálkozó tradíciók és társadalmi identitások összessége (HAWARD, K. – McMANUS, C. 2018). A két fogalom azonban nem azonosítható vallási vagy nemzeti identitásokkal teljes mértékben, sokkal inkább egymást tökéletlenül fedő halmazazokként kell gondolni rájuk.

Erre figyelmeztet HAWARD, K. – McMANUS, C. (2018) is, akik szerint a katolikus identitásból nem következik az ír nacionalizmus és az egységes Írország támogatása sem. Ugyanígy nem tehetünk egyenlőséget az ír identitással sem, hiszen a nacionalisták negyede britnek vallja magát. Az ír nacionalista mozgalmakban fontos szerep jutott protestánsoknak is (gondoljunk az üldözött irányzatokra) (CHRÍOST, D. M. G. – AITCHISON, J. 1998), és egy 2017-es felmérés szerint is a protestánsok 51%-a kötődik valamilyen szinten az ír identitáshoz is, míg a katolikusok 35%-a hasonlóképpen van a brit identitással (HAWARD, K. – McMANUS, C. 2018). A nacionalista ideológia és identitás kialakulása szervesen összefonódott más európai nacionalizmusok fejlődésével (ROLSTON, B. 1987) és azokhoz hasonlóan erősen épít kelta mitológiára (MALEŠEVIC, S. 2014). Az ideológiának fontos eleme az államellenesség, ami az őket ért atrocitásból táplálkozik (ROLSTON, B. 1987), valamint az angol-ír kapcsolatok értelmezése elnyomó és elnyomott narratívájaként (FANNING, R. 1998). Azonban ROLSTON, B. (1987) szerint mindkét közösség igazán csak a másikkal szemben tudja definiálni magát.

Ezzel szemben az unionizmus maga a brit államot legitimáló ideológia (EGEDY, G. 2014), és számukra a brit imperializmus megítélése esszenciálisan jó (McVEIGH, R. – ROLSTON, B. 2021). Ugyanakkor mégis kettős a viszonyuk Londonnal. Egyrészt hűséget tanúsítanak, másfelől gyakran gyanakodva tekintettek London és Dublin kiütkeresésére, árulást sejtve mögötte (STEVENSON, C. et al. 2007). A konzervatív álláspontú, minden változtatást elutasító unionisták a saját állásfoglalásukat egész Ulster lakosságának politikai álláspontjával azonosítják, ezért tartják legitim eszköznek a paramilitáris szervezetek alapítását az IRA és más nacionalista szervezetekkel szemben. Ezért a folyamatos veszélyérzet és az áldozatosság fontos része az unionista identitásnak. Az áldozatosság az ír nacionalisták önképéből

sem hiányzik. A két versengő áldozatiság igyekszik magának követelni az erkölcsi fölényt a másikkal szemben (ROLSTON, B. 1987; STEVENSON, C. et al. 2007). Fontos megjegyezni még, hogy az unionisták számára az európaiság és európai integráció kevésbé fontos identitás elem (DIXON, P. 2006), ezt pedig a Brexit népszavazás eredményei is tükrözték.

HAWARD, K. – MCMANUS, C. (2018) tanulmánya részletesen mutatja be azok csoportját, akik mindkét oldalt elutasítják. Arányuk ugyan jelentős, az észak-írországi lakosság legalább 40%-a egyik oldalhoz sem tudja magát sorolni, egységes politikai tömörülésről mégsem beszélhetünk. A választási adatokból ez tükröződik vissza, hiszen a konfliktust meghaladó pártok támogatottsága jóval elmaradt a 2022-es választásokon a népességben elfoglalt arányukhoz képest. Ez azzal is magyarázható, hogy a csoporton belül nagyon magas a pártok elutasítottsága és az apátia. Azonban a szerzőpáros kutatásából sok tekintetben meglepő kép rajzolódott ki az egyik oldalt sem választókról. A vallások aránya nem jelentősebb, mint más pártpolitikai oldalon állók között. Véleményem szerint ez is mutatja, hogy a vallásnak, mint markernek túlzott jelentőséget tulajdonítanak. A konfliktus meghaladását gyakran az új generációkhoz kötik, azonban a felmérésből kiderül, hogy inkább középkorúak (45-54 évesek) utasítják el a kétszátú politikát. A csoport pártválasztói között pedig, meglepő módon, nem az Alliance párt (az unionista–nacionalista szembenállást meghaladni kívánó centrista párt) áll első helyen, hanem a mérsékelt nacionalista SDLP (Social Democratic and Labour Party – Szociáldemokrata és Munkáspárt). Ez annak fényében különösen érdekes, hogy a csoport leginkább az Egyesült királyságon belüli devolúciót támogatja az ír egységgel szemben.

WADDELL, M. – CAIRNS, E. (1991) arra figyelmeztet bennünket, hogy az identitás helyzettől és időtől függően változhat. A változások egyik legfontosabb kiváltó oka maga az Ír-szigetet kettéválasztó észak-írországi határ. A határt minden etnikai, vallási és földrajzi szempontot mellőzve úgy húzták meg, hogy a protestáns unionisták a lehető legnagyobb területet birtokolják úgy, hogy a katolikusok kisebbségben maradjanak (STEVENSON, C. et al. 2007). Az új, előzmények nélküli határ megeremtette a nemzeti identitások szempontjából fontos keretet, ahogy PETE, M. (2016) is megfogalmazta: a „kint és a bent ketősségét”, ami kifelé az elkülönülés és befelé a hasonulás lehetőségét adja. Az új határ leginkább az olyan öndefiníciókat tette próbára, mint a protestáns, az ulsteri vagy a brit unionista identitás. WADDELL, M. – CAIRNS, E. (1991) szerint egészen mást jelent britnek lenni Észak-Írországból és egészen mást Nagy-Britanniában. Londonból nézve az észak-írországi briteket inkább írekként kezelik. Ugyanígy konfliktusba került a magukat ulsterinek vallók identitása is. Az ír egység mellett állók számára a felosztással vált egyenlővé az ulsteri identitás, és inkább az unionisták körében tapasztalható erős kötődés a megosztott tartományi identitáshoz (WADDELL, M. – CAIRNS, E. 1991).

A vallási identitások elemzése a legkönnyebb a három dimenzió közül, hiszen nem létezik átfedés a felekezetek között, továbbá, a nemzeti identitásokkal ellentétben, hosszúidősoros adatok is rendelkezésre állnak. A két legnagyobb vallási csoport, ami az észak-írországi népesség négyötödét adja, az a katolikus (42,3%) és a protestáns (37,4%) közösségek (*l. táblázat*). A 2021. évi népszámlálás adatai szerint a katolikusok száma első alkalommal haladta meg a protestáns felekezetekhez tartozók számát, ami a protestánsok számának rohamos csökkenésének és a katolikusok számának stabil növekedésének köszönhető (NISRA 2001, 2021). CHRÍOST, D. M. G. – AITCHISON, J. (1998) és WADDELL, M. – CAIRNS, E. (1991) rámutattak arra is, hogy a vallási identitásokkal társult nemzeti identitások heterogenitása jelentősen csökkent a konfliktus kiéleződésével. Ezeken túl fontos megjegyezni, hogy mikor protestánsokról beszélünk, akkor nem csak egy felekezetről van szó, hanem gyűjtőfogalomról, ami magába foglalja az észak-írországi metodistákat, anglikánokat és baptistákat is.

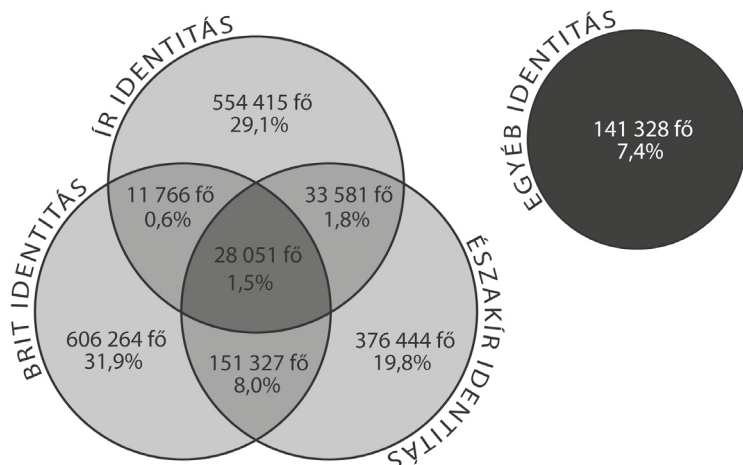
Észak-Írország és Belfast lakosságának száma (fő) felekezetek szerint
2001-ben és 2021-ben
Population of Northern Ireland and Belfast by Religion in 2001 and 2021

2001						
	Teljes népesség	Katolikus	Protestáns	Egyéb	Nem vallásosak/ nem válaszolt	
Észak-Írország	1 685 267 (100%)	678 462 (40,3%)	767 924 (45,6%)	5028 (0,3%)	233 853 (13,9%)	
Belfast	328 617 (100%)	139 377 (42,4%)	132 927 (40,5%)	1768 (0,5%)	54 545 (16,6%)	
2021						
	Teljes népesség	Katolikus	Protestáns	Egyéb	Nem vallásosak	Nem válaszolt
Észak-Írország	1 903 175 (100%)	805 151 (42,8%)	710 993 (37,4%)	25 519 (1,3%)	330 983 (17,4%)	30 529 (1,6%)
Belfast	327 673 (-100%) (100%)	150 130 (45,8%)	102 719 (31,3%)	9455 (2,9%)	57 890 (17,7%)	7479 (2,3%)

Forrás: NISRA (2001, 2021) adatai alapján

Source: Based on NISRA (2001, 2021)

Bonyolult feladat a nemzeti identitások kibogozása, ugyanis a három fő identitás (ír, brit, északír) mellett többes identitásról is beszélhetünk (1. ábra). A 2021-es népszámláláson az észak-írországiak 31,9%-a vallotta magát britnek (NISRA 2021), ami minimális, relatív többséget jelent az írekkel szemben (29,1%).



1. ábra Nemzeti identitások megoszlása (többes identitásokkal együtt) Észak-Írországban 2021 népszámlálás alapján

Forrás: NISRA (2021) adatai alapján saját szerkesztés

Figure 1 National Identities (with Multiple Identities) in Northern Ireland Based on 2021 Census

Source: Own editing based on NISRA (2021)

Az identitások mögötti tartalom meghatározása még nehezebb feladat, hiszen ahogy korábban is láttuk, helytől és időtől függhet a jelentése, és gyakran maguk az identitással azonosulók sem tudják definiálni. Fokozottan igaz ez a brit identitásra. Sokszor maguk a bitek is inkább csak azt tudják definiálni, hogy mik nem: nem katolikus, nem ír, nem kelta, nem natív (MCVEIGH, R.–ROLSTON, B. 2021). EGEDY, G. (2014) szerint viszont pont ez adja az erejét, ettől válhatott egy multinacionális birodalom közös identitásává. Véleménye szerint nem számolta fel a premodern identitásokat, és nem vált az angol nacionalizmus politikájának eszközévé sem. Meglátásom szerint a brit identitás erősen az angol identitásból, nyelvből és kultúrából táplálkozik, és ahogy korábban felidézttük a Brit birodalom hivatali nacionalizmusa az angol nyelvet és kultúrát tette meg a birodalom kultúrájának. Továbbá az anglicizáció és gyarmatosítás súlyos károkat okozott a gyarmatosított kultúrák számára (gondoljunk csak a kelta nyelvek teljes visszaszorítására). A brit identitás relativitását mutatja, hogy egyes észak-írországi unionisták is „a britség” alternatív verzióját fogalmazzák meg regionális elemekre és az ulsteri protestáns örökségre építve (MCNICHOLL, K. et al. 2019).

MCVEIGH, R.–ROLSTON, B. (2021) kiemeli, hogy az ír identitás sem mentes a komplexitástól, ugyanis az „írséget” is három nézőpontból lehet értelmezni: északi (Észak-Írország), déli (Ír Köztársaság), és a diaszpóra. Ugyan a nacionalista jelszavak, alkotások és elnevezések fontos eleme az ír kelta nyelv használata, valójában Észak-Írország lakosságának töredéke beszéli az ír nyelvet. A NISRA (2021) adatai alapján a teljes népesség csupán 12%-a érti vagy beszéli az ír nyelvet, a beszéd, írás és szövegértés együttes képességével kevesebb, mint 4% rendelkezik. A nyelvet beszélők között felülreprezentáltak a magasanképzettek és a munkanélküliek, és 90%-uk katolikus vallású. A protestáns munkásosztály körében a nyelvet beszélők elsősorban ulsterinek vallják magukat. (CHRÍOST, D. M. G.–AITCHISON, J. 1998).

Az északír (Northern Irish) identitás elnevezése is problémát vet fel: Nem világos, hogy olyan személyre utal, aki Észak-Írországból (Northern Ireland), vagy Írország északi részéről (North of Ireland) származik. A katolikusok ezért az utóbbiként hivatkoznak rá sokszor (WADDELL, M.–CAIRNS, E. 1991). MCNICHOLL, K. et al. (2019) szerint az északír egy új, közösségeken átívelő identitás, akiket gyakran egy posztkonfliktus generációval azonosítanak, és akik számára a szektárius megosztottság már nem olyan fontos. Az északírek között jelentős a fiatalok (18–24 évesek) aránya és az identitásuk fontos eleme a konfliktus meghaladása, a közösségek közötti szolidaritás. A csoport politikai elkötelezettsége alacsony szintű, mégis néhány jel arra utal, hogy mérsékelt módon az Alliance párthoz és a centrumhoz kötődnek, és a status quo megőrzését támogatják.

Falra festett konfliktus

Ahogy Észak-Írország esetében is, úgy Belfast történelmét is a mély etnovallási, nacionalista konfliktusokkal, szegregációval és territorialitással jellemezhetjük (REA, P. 2013). A város szimbolikus tájképét a konfliktushoz köthető elemek formálják (LISLE, D. 2006), ezek közül a legmarkánsabbak és leglátványosabbak a politikai falfestmények (*l. kép*). Észak-Írország politikai falfestményeiről élénk tudományos diskurzus zajlott az elmúlt évtizedekben, alapvetően kétféle megközelítésben. Bill Rolston és Neil Jarman (és rájuk építő szerzők) a falfestmények szerepére koncentrálnak az észak-írországi politikai kultúrában, míg Jeffrey A. Sulka (és mások) politikai és etno-nacionalista kifejezés eszközeként tekintenek rájuk (GOALWIN, G. 2013). Egyet kell értenem GOALWIN, G. (2013) gondolatával, miszerint a két megközelítés ötvözeteként egyszerre kell a szem-

benálló felek nézeteinek kifejezési eszközeként és a teret aktívan formáló elemekként vizsgálni.



1. kép II. Erzsébet és III. Károly portréja
a protestáns fellegvárnak számító kelet-belfasti Shankill Road/ Crimea Street sarkán
Forrás: saját kép (kép készítésének ideje: 2023. 11. 11.)

Picture 1 The portraits of Queen II. and King Charles III. at the corner of the Shankill Road and Crimea Street,
in the protestant area of East Belfast

Source: Own photo (created: 11. 11. 2023.)

Oldaltól függetlenül három közös pont is van a falfestményekben. Első, a falfestmények rávilágítanak, hogy ugyan a legmarkánsabb identitásmarker a vallás, a konfliktus természete sokkal inkább etnonacionalista (HARNETT, A. 2003), a vallás az ellenállás egy formájaként jelenik meg a katolikus nacionalistáknál (CASHMAN, R. 2008). Második, az alkotók nem tekintenek magukra művészként, sokkal inkább aktivistaként, akik festőcsettel vesznek részt a harcban (2. kép) (ROLSTON, B. 2012). Harmadik, a falfestmények célja is azonos: a másik iránt érzett gyűlölet kifejezése és a saját örökségük megőrkítése, mobilizálás, a közösség erősítése (LISLE, D. 2006). Ennek következtében a két közösség számára a falfestmények ismerős és ismeretlen, biztonságos és veszélyes részekre osztják fel a várost (MAGLIACANE, C. 2021). Neil Jarman szerint a festmények újradefiniálják a közteret, egy átpolitizált térré, és segítenek magukénak követelni újra a helyi közösségek számára (LISLE, D. 2006, MIGEON, M. 2024).

A falfestmények megjelenése, tartalmi változásai, és akár eltűnésük is az észak-írországi konfliktust tükrözik. Az első falfestmény a kelet-belfasti protestáns munkásnegyedben jelent meg 1908-ban. Az alkotója John McClean hajógyári munkás volt, és a későbbi alkotók is a közeli hajógyarak munkásai közül kerültek ki (ROLSTON, B. 1987). A hajógyárakban döntő többségében protestánsokat foglalkoztattak, számukra maga a hajógyár (Harland and Wolff) és a leghíresebb hajójuk a Titanic máig fontos jelkép (HARNETT, A. 2003). Az első unionista falfestményeknek nem volt célja az állammal



2. kép Palesztin mozgalmakkal szolidaritást vállaló nacionalista plakát a Divis Street/Northumberland Street sarkán, Kelet-Belfast katolikus negyedében

Forrás: Saját kép (kép készítésének ideje: 2023. 11. 11.)

Picture 2 Irish nationalist poster standing with Palestinian movements at the corner of Divis Street and Northumberland Street, in the catholic quarter of East Belfast

Source: Own photo (created: 11. 11. 2023.)

megteremtett harmónia reprezentálása (LISLE, D. 2006). Ennek oka az volt, hogy az unionisták egyre inkább kisebbségben érezték magukat a szigeten, és Írország felosztását látták szükségesnek. Ugyanis a demográfiai trendek azt az ellentmondásos helyzetet teremtették meg, amit kettős kisebbségnek neveznek, azaz a katolikus nacionalisták Észak-Írországban kisebbségként vannak jelen, míg a protestáns unionisták az Ír-szigeten vannak kisebbségi helyzetben (GILBERT, G. et al. 1998). A tudományos diskurzusban máig élénk vita zajlik a kettős kisebbség fogalmáról. IRWING, P. – STRINGER, M. (2000) például inkább katolikus aktív-kisebbségre és protestáns reaktív-többségre osztja a feleket (STEVENSON, C. et al. 2007). Véleményem szerint a kisebbség-többség címke félrevezető lehet, azonban valóban aktív katolikus-nacionalista oldalról és reaktív protestáns-unio-nista oldalról beszélhetünk. A falfestmények is egy reaktív cselekvésként születtek meg az egyre inkább erősödő ír nacionalizmusra válaszul.

Az 1921-ben meghúzott új államhatár új helyzetet teremtett Észak-Írországban is. Az unionisták egyre inkább egy elnyomó államot építettek ki az Egyesült Királyságon belül, aminek hétköznapjait az ír katolikusok jogfosztása és a megjelenő unionista paramilitáris szervezetek és az IRA összecsapásai jellemezték (MCVEIGH, K. – ROLSTON, B. 2021). Az egypárti unionista állam teljes mértékben igyekezett szűkíteni a nacionalisták mozgásterét, és kiszorítani őket a köztér formálásából (ROLSTON, B. 2004). Az ír nacionalizmus az iskolák, templomok és sportegyesületek tereibe szorult vissza, falfestmények készítése fel sem merülhetett a részükről (GOULDING, S. – MCCROY, A. 2020). Az unionisták éltek a köztérformálás lehetőségével, egyre több falfestmény jelent meg. A legfőbb témák az unionizmus fontos elemeiből kerültek ki: Somme-i csata és az I. világháború, VI. György koronázása, Orániai vilmos („King Billy”) és a Boyne-i csata képe (ROLSTON, B. 1987).

Ugyan az IRA erőszakos aktivitása már az ír polgárháború végétől folyamatos volt Észak-Írországbán, de szélesebb támogatottságot nem élvezhetett (McVEIGH, K. – ROLSTON, B. 2021). A katolikus írek első sorban politikai megoldásokat kerestek az erőszak helyett, ami az 1960-as évek polgárjogi mozgalmában csúcsozott ki. Az Észak-írországi Polgárjogi Egyesület (NICRA – Northern Ireland Civil Rights Association) szervezett formában követelte a demokratikus választójogokat, a közfoglalkoztatáson belüli diszkrimináció megszüntetését és brit katonai jelenlét mérséklését. A brit hatalom azonban rendre erőszakkal válaszolt a polgárjogi megmozdulásokra. McVEIGH, K. – ROLSTON, B. (2021) szerint a polgárjogi mozgalmak a Derry városában történt „Véres vasárnapon”, 1972. január 30-án haltak meg.

A Véres vasárnap valóban új fejezetet nyitott a konfliktusban, és az 1970-es évek az erőszak tetőzésének évtizedévé vált. ROLSTON, B. (2004) szerint a XX. század utolsó negyedére teljesen megváltozott a helyzet: polgárjogi mozgalmakra válaszul erősödő brit katonai jelenlét, majd az állam legitimitációjának összeomlása, unionista félkatonai szervezetek katolikusok elleni erőszakja és az IRA brit intézmények ellen hirdetett háborúja jellemezte az időszakot. Az eskalációra válaszul egyre több brit katonát vezényeltek Észak-Írországba, és a Stormont (parlament) 1972-es összeomlását követően London közvetlenül irányította az országrészt (KEATING, M. 2021). A változás a falfestményeken is látható volt. „King Billy” helyét egyre inkább átvették a félkatonai szervezetek jelképei, zászlók, koronák és bibliák (ROLSTON, B. 2004). Továbbá az unionista alkotásokon megjelentek olyan elemek is, amik az unionizmus regionális elemeire utalnak: Ulster lobogó (az Ulster lobogó nem összekeverendő Ulster tartomány zászlajával), ír mitológiai elemek és ír nyelvű szövegek (ROLSTON, B. 1987; HARNETT, A. 2003). Ez az időszak jelenti a festmények második hullámát, ami egybeesik a globális trenddel, melynek részeként más városokban is politikai falfestmények jelentek meg (LISLE, D. 2006). A nacionalisták részéről továbbra sem jelentek meg ilyenfajta megnyilvánulások a köztereken, az önkifejezés a lakások és börtönök tereire koncentrált, ahol a kézzel készült kisebb tárgyakat készítették (ROLSTON, B. 1987).

A konfliktus eskalációja súlyos válságot hozott a brit-ír államközi kapcsolatokban is, azonban az 1980-as évek elejétől megindult a bilaterális kiútkeresés is (DIXON, P. 2006). Az 1985-ben megszületett Angol-Ír Egyezmény lehetővé tette Dublin számára, hogy véleményezhesse az észak-írországi kormányzást, azonban az államközi szerződés nem hozott strukturális változásokat, és a helyi, észak-írországi szereplőket is kihagyta a döntésből (EGEDY, G. 2018). A helyi szereplők kihagyása leginkább az unionisták körében váltott ki éles reakciót, ami a falfestményeken is láthatóvá vált. Megjelentek az UVF (Ulster Volunteer Force) és az UDA (Ulster Defence Association) fegyvereseinek képei, a símaszk és a fegyver lett a fő motívum (ROLSTON, B. 2004). De a korszak legfontosabb változása, hogy robbanásszerűen megjelentek az ír nacionalista festmények is, aminek a kiváltó oka az ellenállás új formájának megjelenése: az éhségstrájkok voltak. A börtönökben fogva tartott IRA tag (vagy annak vélt) írek 1981-től több alkalommal is éhségstrájkba kezdtek politikai fogoly státuszát követelve. A tiltakozásban résztvevők és elhunytak alakjai az ellenállás hőseivé váltak, arcképeikkel festették tele Belfast katolikus munkás negyedeit. A börtönök, és a bebörtönzöttek képei lettek a nacionalisták legfontosabb jelképei (ROLSTON, B. 1987). Második leggyakoribb téma a fegyveres ellenállás lett a nacionalisták körében is (HARNETT, A. 2003). De a katolikus negyedekben falakon festettek meg olyan polgárjogi és nemzeti mozgalmakat is, melyekkel az észak-írországi ír nacionalisták szimpatizálni tudtak (pl.: palesztin szervezetek, Che Guevara, Martin Luther King stb.) (ROLSTON, B. 2004).

Az 1990-es évek békefolyamatai változásra ösztönözték a falfestmények alkotóit is. Az unionisták kezdetben rendkívül gyanakvón tekintettek az 1994-es tűzszünetre, és városzerte megjelentek a „No surrender! – Nem adjuk fel!” feliratok is. A békefolyama-

tok és a militáns falfestmények egyre inkább ellentmondásos üzenetet közöltek, és egyre inkább nőtt a külső nyomás is a képek megváltoztatására. Több helyen visszakerültek a történelmi témájú alkotások és a helyi hősök (C.S. Lewis, George Best) képei is megjelentek (ROLSTON, B. 2004). Az ír nacionalisták negyedeiben a símaszkos fegyvereseket a megemlékezés képei váltották fel. A megbékélés folyamata a 1998. április 10-én megkötött nagypénteki (vagy Belfasti) egyezményben csúcsondott ki. Az egyezmény rendezte a két fél közötti vitás kérdéseket: közigazgatási reformok sora (rendőrség átszervezése, új választási rendszer, hatalommegosztás a két fél között, nyelvi és kulturális jogok kiszélesítése stb.), elismerte az Egyesült Királyság egységét, de a döntés jogát is egy esetleges később létrejövő ír egységről is (GILBERT, G. et al. 1998). Mindezt pedig három tényező megváltozása tette lehetővé: a lakosság belefáradása az erőszakba, a bilaterális megállapodás mellett az észak-írországi felek bevonása és a hidegháború vége.

Azonban a szegregáció és a felek közötti törésvonalak a mai napig megmaradtak, azok betemetése is lassú folyamat. Ennek mértékét jól mutatja, hogy a katolikus és protestáns diákok tanulmányaik során leginkább az egyetemeken találkozhatnak először, már ha egyáltalán bekerülnek (MAGLIACANE, C. 2021). Ez pedig a városképen is megfigyelhető. A belfasti városvezetés a művészeti elittel együtt számos programot indított a festmények átalakítására, amit a helyiek cenzúráként éltek meg, és erős ellenállást fejtettek ki ezzel szemben (ROLSTON, B. 2012). Élénk diskurzus alakult ki a festmények sorsáról és a felülről kezdeményezett változásokról is. Sok kritika érte az alkotásokat a sztereotipikus nemi szerepek ábrázolása miatt. Az alkotások harcoló, aktív férfiakat és passzív, áldozat szerepben lévő nőket jelenítenek meg. Ugyanakkor a nők nem csak a háttérben való jelenlétük miatt vették ki a részüket, de a harcokban is aktívan szerepet vállaltak (LISLE, D. 2006; MIGEON, M. 2024).

Mára számos festményt semmisítettek meg a nem relevánsá váló politikai üzenetük miatt, vagy a helyükre klisés béke és antidrog üzeneteket festettek (ROLSTON, B. 2004, 2012). A drog Észak-Írország egyik legnagyobb problémájává vált. A paramilitáris szervezetek drogbandákká alakultak át, és a helyzet súlyosságát mutatja, hogy a helyi 10 évnél idősebb gyermekek többsége már találkozott valamilyen droggal (beleértve a legális szereket) (HARNETT, A. 2003; MAGLIACANE, C. 2021).

Mára a politikai falfestmények Belfast jelképeivé váltak, még ha a városvezetés inkább feledtette volna is a múltat. Belfast az új identitását a munkásosztályra és a hajóépítésre kívánta építeni, REA, P. (2013) ezt nevezi Titanifikációnak. Azonban a falfestmények továbbra is a város egyik legnagyobb turisztikai vonzerejének számítanak. A turisták számára két lehetőség is adott a város múltjának megismerésére: a nagylétszámú turista-buszos városnézések és a taxis túrák. Utóbbi a városra jellemző sajátos módja a városnézésnek. Kislétszámú, néhány fős csoportokban helyi taxisofozók vezetésével lehet bejárni a város munkásnegyedeit. Ez egy sokkal személyesebb módja a város megismerésének, hiszen valóban az itt élők mutatják be a saját történetüket, és egyirányú kommunikáció helyett lehetőséget adnak a párbeszédre is. WIEDENHOFT MURPHY, W. A. (2010) szerint ez lehetőséget biztosít a helyieknek is, hogy olyan városrészeket ismerjenek meg, ahol korábban maguk is célpontnak számítottak, de magában hordja a veszélyét annak, hogy látványosságként kiárusított falfestmények elveszítik az autentikusságukat.

Összefoglalás

Az észak-írországi konfliktusról teljes képet adni egyetlen írásban nagy kihívás. A fenti összefoglalóval csak betekintés nyújtható azokra a pontokra, amelyek mentén sokkal mélyebb, és részletekre fókuszáló elemzéseket lehet elvégezni. Úgy gondolom, fontos

így egészében is látni a konfliktus dimenzióit, ugyanakkor önálló kutatást is megérdemel a konfliktus történeti háttére, az angol-ír viszony történeti értelmezése, és a brit gyarmatosítás következtében kialakult komplex identitások is. De több figyelmet érdemel az identitásképző észak-írországi határ is, amelynek tudományos diskurzusához a hazai szakirodalomban felgyűlt tapasztalat is hozzájárulhat, de ugyanígy saját térségünkre is ráismerhetünk, ha az identitások változását vizsgáljuk. A hazai városi terek kutatása pedig számos értékes tapasztalattal gazdagodhat Belfast megismerésével, amit vizsgálva a poszt szocialista városokra is ráismerhetünk. Nem utolsó sorban pedig érdemes olyan marginalizált csoportok történetét is bemutatni, akikről eddig kevés szó esett, de az utóbbi években elindult az eseteik tudományos vizsgálata. A „bajok” talán megrázóbb fejezete azoké a gyermekeké, akik az utcai harcok, égő autók és a terror árnyékában nőttek fel, felnőttként pedig a konfliktus utáni Észak-Írország drogokkal, szegregációval és társadalmi immobilitással tűzdelt valósága várt. Végezetül pedig az Ír-szigetre is figyelniünk kell, hiszen a Brexit esete rávilágított, hogy a demográfiai trendek a katolikus ír többség felé mozognak, ez pedig hatással lesz a helyi politikára. Így a kérdés csak az, mikor kerül napirendre az egyesült Írország kérdése.

LABÁTH ÁDÁM

ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest
labath.adam@gmail.com

IRODALOMJEGYZÉK

- A. GERGELY, A. 2015: Térhasználat és szimbolikus szuverenitás. – *Tér és Társadalom* 29. 2. pp. 19–42. <https://doi.org/10.17649/TET.29.2.2657>
- ANDERSON, B. 2006: Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről. – *L'Harmattan – Atelier*, Budapest. 190 p.
- BOTTLIK, Zs. 2017: A Divided Townscape? Ethnic Segregation in Bosnia and Herzegovina – the Mostar Case. – *Sociální Studia* 14. 1. pp. 71–93. <https://doi.org/10.5817/SOC2017-1-71>
- CASHMAN, R. 2008: Visions of Irish Nationalism. – *Journal of Folklore Research* 45. 3. pp. 361–381. <https://doi.org/10.2979/jfr.2008.45.3.361>
- CHRÍOST, D. M. G. – AITCHISON, J. 1998: Ethnic Identities and Language in Northern Ireland. – *The Royal Geographical Society* 30. 4. pp. 301–309. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.1998.tb00075.x>
- CREMIN, M. R. 2015: Fighting on Their Own Terms: The Tactics of the Irish Republican Army 1919–1921. – *Small Wars & Insurgencies* 26. 4. pp. 912–936. <https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1095836>
- DIXON, P. 2006: Performing the Northern Ireland Peace Process on the World Stage. – *Political Science Quarterly* 121. 1. pp. 61–91. <https://doi.org/10.1002/j.1538-165X.2006.tb00565.x>
- EGEDY, G. 2014: Anglia az Egyesült Királyságban: az angol identitás és az „angolkérdés”. – *Külügyi Szemle* 13. 2. pp. 35–51. <https://coiink.org/20.500.12592/crdhc3>
- EGEDY, G. 2018: Az (észak)ír határ a Brexit folyamatában. – *Európai Tükör* 21. 3. pp. 7–20.
- ELFVERSSON, E. – GUSIC, I. – ROKEM, J. 2023: Peace in cities, peace through cities? Theorising and exploring geographies of peace in violently contested cities. – *Peacebuilding* 11. 4. pp. 1–17. <https://doi.org/10.1080/21647259.2023.2225914>
- FANNING, R. 1998: Small States, Large Neighbours: Ireland and the United Kingdom. – *Irish Studies in International Affairs* 9. pp. 21–29.
- GANIEL, G. – DIXON, P. 2008: Religion, Pragmatic Fundamentalism and the Transformation of the Northern Ireland Conflict. – *Journal of Peace Research* 45. 3. pp. 419–436. <https://doi.org/10.1177/0022343308088819>
- GILBERT, G. – WARBRICK, C. – MCGOLDRICK, D. 1998: The Northern Ireland Peace Agreement, Minority Rights and Self-Determination. – *The International and Comparative Law Quarterly* 47. 4. pp. 943–950. <https://doi.org/10.1017/S002058930006262X>
- GOALWIN, G. 2013: The Art of War: Instability, Insecurity, and Ideological Imagery in Northern Ireland's Political Murals, 1979–1998. – *International Journal of Politics, Culture, and Society* 26. 3. pp. 189–215. <https://doi.org/10.1007/s10767-013-9142-y>

- GOULDING, S. – MCCROY, A. 2020: Representing the (un)finished revolution in Belfast's political murals. – *Critical Discourse Studies* 18. 5. pp. 538–564. <https://doi.org/10.1080/17405904.2020.1777176>
- GRIFFITH, A. 1918: *The Resurrection of Hungary: A Parrarel for Ireland*. – Whelan and Son, Dublin. 170 p.
- HAYWARD, K. – MCMANUS, C. 2018: Neither/Nor: The rejection of Unionist and the Nationalist identities in post-Agreement Northern Ireland. – *Capital Class* 43. 1. pp. 1–17. <https://doi.org/10.1177/0309816818818312>
- HARNETT, A. 2003: Introducing King Nuadha: Mythology and Politics in the Belfast Murals. – *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium* 23. pp. 133–148.
- IRWING, P. – STRINGER, M. 2000: New measures of political attitudes in Northern Ireland: A social identity perspective. – *Journal of Community & Applied Social Psychology* 10. 2. pp. 139–154. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1298\(200003/04\)10:2<139::AID-CASP563>3.0.CO;2-5](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1298(200003/04)10:2<139::AID-CASP563>3.0.CO;2-5)
- JÓVÉR, V. 2020: Hatalmi játszma a falakon, avagy az utcai művészet „alkimiája”. – *Tér és társadalom* 34. 3. pp. 265–280. <https://doi.org/10.17649/TET.34.3.3239>
- KEATING, M. 2021: Brexit and the Irish Border. – *Revista de Investigaciones Políticas y Sociológicas* 20. 1. pp. 1–17. <https://doi.org/10.15304/riips.20.1.7719>
- LISLE, D. 2006: Local Symbols, Global Networks: Rereading the Murals of Belfast. – *Alternatives* 31. 1. pp. 27–52. <https://doi.org/10.1177/030437540603100102>
- MAGLIACANE, C. 2021: Struggling lives and symbolic boundaries. Violence, young people and trauma in post-conflict Belfast. – *Aniac* 10. 1. pp. 93–114. <https://doi.org/10.7340/anuac2239-625X-4062>
- MALEŠEVIC, S. 2014: Irishness and Nationalisms. – *Journal of Sociology* 22. 1. pp. 10–21. <http://dx.doi.org/10.7227/IJS.22.1.9>
- McNICHOLL, K. – STEVENSON, C. – GARRY, J. 2019: How the „Northern Irish” national Identity Is Understood and Used by Young People and Politicians. – *Political Psychology*, 40. 3. pp. 487–505. <https://doi.org/10.1111/pops.12523>
- MCVEIGH, R. – ROLSTON, B. 2021: „Anois ar theacht an tSamhraidh”. Ireland, Colonialism and the Unfinished Revolution. – *Beyond the Pale Books*, Belfast. 462 p.
- MIGEON, M. 2024: Peace and Conflict in Public Space: Gendered Murals Shaping Belfast. – *Geopolitics* 29. 5. pp. 1–31. <https://doi.org/10.1080/14650045.2024.2321164>
- MOISIO, S. 2015: *Geopolitics/Critical Geopolitics*. – In: AGNEW, J. et al. (szerk.): *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*. John, Wiley & Sons, Ltd., Oxford. pp. 220–234.
- PETE, M. 2016: Határképző identitások, identitásképző határok a posztsovjet Kelet-Európában. – *Földrajzi Közlemények* 140. 4. pp. 296–311.
- REA, P. 2013: How useful is it to understand Belfast as a global city? – *Irish Journal of Applied Social Studies* 13. 1. pp. 18–25. <https://doi.org/10.21427/D7SM76>
- REUBER, P. 2000: Conflict studies and critical geopolitics – theoretical concepts and recent research in political geography. – *GeoJournal* 50. 1. pp. 37–43. <https://doi.org/10.1023/A:1007155730730>
- ROKEM, J. 2016: Learning from Jerusalem. Rethinking urban conflicts in the 21st century Introduction. – *City* 20. 3. pp. 407–411. <https://doi.org/10.1080/13604813.2016.1166699>
- ROLSTON, B. 1987: Politics, painting and popular culture: the political wall murals of Northern Ireland. – *Media, Culture and Society* 9. 1. pp. 5–28. <https://doi.org/10.1177/016344387009001002>
- ROLSTON, B. 2004: The War of the Walls: political murals in Northern Ireland. – *Museum International* 56. 3. pp. 38–45. <https://doi.org/10.1111/j.1350-0775.2004.00480.x>
- ROLSTON, B. 2012: Re-imagining: Mural painting and the state in Northern Ireland. – *International Journal of Cultural Studies* 15. 5. pp. 447–466. <https://doi.org/10.1177/1367877912451810>
- SHTERN, M. – YACOBI, H. 2018: The urban geopolitics of neighboring: conflict, encounter and class in Jerusalem's settlement/neighbourhood. – *Urban Geography* 40. 4. pp. 1–20. <https://doi.org/10.1080/02723638.2018.1500251>
- STEVENSON, C. – CONDOR, S. – ABELL, J. 2007: The Minority-Majority Conundrum in Northern Ireland: An Orange Order Perspective. – *Political Psychology* 28. 1. pp. 105–125. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00554.x>
- TÍMÁR, J. – NAGY, E. 2019: Állam és tértermelés: „új” értelmezési keretek a tértudományokban. – *Tér és társadalom* 33. 4. pp. 3–15. <https://doi.org/10.17649/TET.33.4.3214>
- WADDELL, M. – CAIRNS, E. 1991: Identity Preference in Northern Ireland. – *Political Psychology*, 12. 2. pp. 205–213. <https://doi.org/10.2307/3791462>
- WIEDENHOFT MURPHY, W. A. 2010: Touring the Troubles in West Belfast: Building Peace or Reproducing Conflict? – *Peace & Change*, 35. 4. pp. 537–560. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0130.2010.00655.x>

Internetes források

- NISRA 2001: 2001 Census Results. the Northern Ireland Statistics and Research Agency (NISRA), <https://www.nisra.gov.uk/statistics/2001-census/results> (Letöltés: 2024.04.11.)
- NISRA 2021: 2021 Census Results. the Northern Ireland Statistics and Research Agency (NISRA), <https://www.nisra.gov.uk/statistics/2021-census/results> (Letöltés: 2024.04.11.)